

На кой отъ тѣзи два въпроси да се даде преднина, по какъвъ начинъ и въ какви размѣри да се извърши разрешението имъ, — това е било тогава материалъ за всѣкидневни обсъждания и остри полемики. Емигрантскиятъ печатъ изтъкваше необходимостта не само отъ духовно, но и отъ политическо освобождение, а революционниятъ емигрантски печатъ дори отричаше всѣка мисълъ да се води борба за независима църква, преди да се извоюва политическото освобождение; нѣмало смисълъ да се води и пропаганда за отваряне училища, при съществуващия режимъ. Политическата свобода ще донесе независима църква и ще създаде условия за просвѣщението на народа. Печатътъ въ Турция, обаче, отдаваше особно голѣмо значение на църковната борба и на народното образование — два капитални въпроса, разрешението на които той смѣташе като първи етапъ къмъ политическото освобождение. Той не се занимаваше съ българските национални аспирации, не предявяваше открито искания за политически правдини и свободи, — и това му държане го правѣше прицелна точка на парливитѣ нападки на емигрантския и главно на революционния печатъ, разбира се, свършено неоснователни нападки. Цариградскитѣ публицисти не се ползуваха съ онази свобода на словото, като тѣхнитѣ колеги-емигранти и следователно не можеха да изказватъ това, което мислѣха, не можеха да предявяватъ искания за политически права, да държатъ остъръ езикъ спрямо управници, да разклащатъ устоитѣ на установения режимъ предъ очитѣ на самата властъ. Не може споръ да има, че и емигрантскиятъ и цариградскиятъ печатъ преследваха едни и сѣщи цели: духовното и политическото освобождение; срѣдствата, обаче, за осъществяванетоъ имъ бѣха различни, не толкова поради противоречиви разбирания на народнитѣ дейци въ Турция и извънъ нея, колкото поради условията, при които се развиваха дветѣ групи на българския печатъ.

Първитѣ години следъ появата на българския печатъ, въпроситѣ за църковната борба и за политическото освобождение още не бѣха поставени на сериозно разглеждане. Тогава печатътъ бѣше единенъ; той изнесе въпроситѣ, които занимаваха народнитѣ дейци въ първата половина на XIX вѣкъ, а именно, въпроситѣ около духовното ни освобождение и културно повдигане. Той изтъкваше стремежа на Фенеръ, чрезъ училището и църквата да асимилира българското племе и поддържаше належащата необходимостъ отъ прѣскане наука и общи познания, отъ отваряне училища и читалища, отъ повдигане чрезъ всички просвѣтни срѣдства културното равнище на маситѣ. Само по този пѣтъ българскиятъ народъ може да се спаси отъ денационализиране и да подготви своето църковно и политическо освобождение.